

den'de iki, Paris Bibliothèque Nationale'de üç, Londra British Museum'da iki, Oxford Bodleian'da on iki, Berlin ve Kahire kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır (diğer nüshalar hakkında geniş bilgi için bk. *Delâletü'l-hâ'irîn: The Guide for the Perplexed* [trc. M. Friedlander], mütercimnin girişi, s. XXVII-XXVIII). Eserin metnini ilkin İbrânî harfleriyle Salomon Munk üç cilt halinde Fransızca çevirisiyle birlikte neşretmiş (Paris 1850-1866), daha sonra Arap harfleriyle Hüseyin Atay tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshaya (Câriullah, nr. 1279) dayanılarak yayımlanmıştır (Ankara 1974).

Delâletü'l-hâ'irîn, müellif henüz hayatta iken Samuel İbn Tibbon tarafından İbrânice'ye çevrilmiş, *Moreh Nevukhim* adını taşıyan bu çeviriyi bizzat müellif tashih etmiştir. Bu sebeple modern çeviriler de dahil mütercimlerin çoğu Samuel İbn Tibbon'un tercümesinden faydalanmıştır. Bu çeviriden British Museum'da sekiz, Bodleian'da dokuz, Bibliothèque Nationale'de üç nüsha bulunmaktadır. *Delâletü'l-hâ'irîn* ikinci defa Judah al-Harizi tarafından tercüme edilmiş olup bilinen tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de saklanmaktadır (a.g.e., s. XXX). Eserin bilinmeyen bir mütercim tarafından Harizi'nin İbrânice çevirisine dayanılarak yapılmış ilk Latince tercümesini J. Perle Münih'te bulmuş ve bunun 1520'de Paris'te basılan nüshanın aynısı olduğu anlaşılmıştır. Gedali İbn Yahyah tarafından zikredilen Jacob Monteno çevirisi günümüze ulaşmazken Johannes Buxtorfius çevirisi bugün elimizde bulunmaktadır. Eseri Yediyah ben Moses İtalyanca'ya, Samuel İbn Tibbon'un çevirisine dayanarak adı bilinmeyen bir kişi Almanca'ya ve Dr. Klein da Macarca'ya tercüme etmiştir.

Eserin modern tercümelerine gelince, ilkin Salomon Munk tarafından *Le guide des égarés* adıyla üç cilt halinde neşredilmiştir (Paris 1850-1866). İbrânî harfleriyle yazılmış Arapça metni de ihtiva eden bu çeviri daha sonra Arapça metin çıkarılarak 1970 ve 1979 yıllarında iki defa basılmıştır. M. Friedlander'ın *The Guide for the Perplexed* adıyla İngilizce'ye çevirdiği eser 1904'te Newyork'ta basılmış ve bu baskı sonraki yıllarda birçok defa tekrarlanmıştır. Daha sonra aynı adla Shlomo Pines tarafından yeniden tercüme edilerek 1963 ve 1969 yıllarında Chicago ve Londra'da basılmıştır.

Delâletü'l-hâ'irîn'e, başta Abraham Abulafia ve Abraham Crescas gibi bazı yahudi düşünürleri olmak üzere yaklaşık kırk kişi tarafından şerh yazılmıştır. Ayrıca dünya kütüphanelerinde müellifi bilinmeyen çok sayıda anonim şerhleri bulunmaktadır.

Eserin ikinci bölümünün yirmi beş mükaddimeden oluşan girişi üzerine Kutbüddin el-Misrî'nin (ö. 618/1221) öğrencilerinden Ebü Abdullah Muhammed b. Ebü Bekir et-Tebrizî'nin yazdığı şerh, M. Zâhid Kevserî tarafından *el-Muqaddîmâtü'l-hâ'irîn* adıyla yayımlanmıştır (Kahire 1949, 1963), Hüseyin Atay aynı şerhi *Delâletü'l-hâ'irîn*'in ilgili bölümüne dipnotları halinde eklemiştir (s. 231-267). Bu şerh 1556'da İshak b. Kurtubî tarafından İbrânice'ye çevrilmiştir; eserin mütercimi meçhul İbrânice bir tercümesi daha vardır (bk. *Delâletü'l-hâ'irîn* [nşr. Hüseyin Atay], nâşirin önsözü, s. XXX).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Meymün, *Delâletü'l-hâ'irîn* (nşr. Hüseyin Atay), Ankara 1974, nâşirin önsözü, s. XV-XXXVII; a.e.: *The Guide for the Perplexed* (trc. M. Friedlander), New York 1947, mütercimnin girişi, s. XXVII-LIX; a.e.: *The Guide of the Perplexed* (trc. Shlomo Pines), Chicago-London 1969, Leo Strauss'un girişi, s. V-CXXXIII; a.e.: *Le guide des égarés* (nşr. ve trc. Salomon Munk), Paris 1981, nâşirin girişi, s. I-X; İbn Ebü Usaybia, *Uyünü'l-enbâ*, Beyrut, ts., s. 608; S. M. Stern, "Autobiographs of Maimonides in the Bodleian Library", *The Bodleian Library Record V*, Oxford 1955, s. 194-204; E. Renan, *Averroès et l'Averroïsme*, Paris 1986, s. 177; Solomon Gandz, "Reviends", *ISIS*, XC (1941), s. 529-530; Georges Vajda, "Une abrégé chrétien du «guide des égarés» de Moïse Maimonide", *JA*, CCXLVIII (1960), s. 115-136; Henry S. Gehman, "Maimonides and Islam", *MW*, XXV (1966), s. 383-386; L. I. Rabinowitz, "Maimonides, Moses [Biography]", *EJd*, XI, 757; Yvonne Glikson, "Talmud, Burning of.", a.e., XV, 769; Shlomo Pines, "Maimonides, Rabbi Moses ben Maimon", *DSB*, IX, 27-28; *ER*, VIII, 62-65.

H. BEKİR KARLIĞA

DELÇİ

(الدلجى)

Şihâbüddin Ahmed b. Ali
b. Abdillâh ed-Delçî el-Misrî
(ö. 838/1435)

Şâfiî fakihî.

Yukarı Mısır'daki Delce'de doğdu. Öğrenimini Mısır'da gördü; özellikle nahivde ve akli ilimlerde temayüz etti. Daha sonra Trablusşam'a giderek bir müddet orada kaldı. 818 (1415-16) yılı dolayla-

rında Dimaşk'a geçip Sâlihiye'deki Atabekiyye Medresesi'nde Kemâleddin İbnü'l-Bârizî'nin yerine müderrislik yaptı. Bu arada bir süre de Dimaşk'ta Ermeviyye Câmii'nde ders verdi. Geçimini şer'î sicil kâtipliği (şehâde) yaparak sağladı. Kadı Şehâbeddin İbnü'l-Keşk el-Hanefî'ye hizmet etti; ardından da Kadı Bahâeddin İbn Hiccî'nin hizmetine girdi. Bir ara Alâeddin el-Buhârî'nin aracılığıyla Hatuniye Hancahı şeyhliğine tayin edilirse de bir müddet sonra azledildi. Daha sonra Kadı Necmeddin b. Hiccî'ye mülâzım oldu. Bunun yanında derecesi yükseldi; ancak çok zaman geçmeden görümleri yüzünden aynı kişi tarafından zındıklıkla itham edilerek küfrüne ve öldürülmesine hükmedildi. Bunun üzerine Mısır'a döndü ve yetmiş yaşlarında iken Kahire'de vefat etti. Hiç evlenmeyen Delçî, kaynakların belirttiğine göre gururuna düşkün, alaycı, dinî emir ve yasaklara karşı lâubali bir kişiydi. Bununla beraber akli ilimler alanında iyi yetmişmiş, yazısı ve üslûbu güzel bir âlim olarak tanınmaktadır.

Eserleri. Delçî'nin günümüze kadar gelen en önemli eseri *el-Felâke ve'l-meflûkûn* adlı kitabıdır (Kahire 1322). İslâm literatüründe türünün tek kitabı olan eserde dünya nimetlerinden yeterince geçen, zulme ve haksızlığa uğrayan kimseler konu edilmiştir. Delçî bu kitabını muhtemelen çeşitli görevlerden uzaklaştırılıp kâfirlik ve fâsıklıkla itham edildikten sonra Dimaşk'ta yazmıştır. Selâhaddin el-Müneccid'e göre eseri bu özelliklerinden ötürü, çağdaş tabirle "Kitâbü'l-Bü'esa'" diye adlandırılan türünden saymak mümkündür. Rebülâhîr 821'de (Mayıs 1418) tamamlanan eserin Berlin Krallık Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 3165) ve 3 Muharrem 1232'de (23 Kasım 1816) istinsah edilen nüshasındaki istinsah kaydını bazı araştırmacılar telif kaydı sanarak müellifin XIII. (XIX.) yüzyılda yaşadığını ileri sürmüşlerdir. Delçî, "el-felâke" ve "el-meflûk" kelimelerini Arap olmayan âlimlerden aldığını, onların bu terimlerle yoksul oldukları için halk tarafından unutulmuş kimseleri kastettiklerini, kelimelerin bu anlamda Cevherî'nin *eş-Şihâh*'i ile Fîrüzâbâdî'nin *el-Ğamûsü'l-muħîf*'inde geçmediğini söylemektedir. Müellif eserinde felâketi yani kötü talih ve bunun sebeplerini ve felâkete uğrayanları fasıllar halinde ele almıştır. Delçî, kendileri büyük birer âlim oldukları halde yaşadıkları dönemde halk

tarafından takdir edilmeyen yaklaşık 140 "meflûk"ün hayatından bahsetmekte, ayrıca onların şiir ve öğütlerinden de örnekler vermektedir. Müellif eserinde ayrıca İbn Haldûn'un kısaca temas ettiği bazı fikirleri daha ayrıntılı olarak işlemiştir; kendisinin de bizzat onunla tanışmış olması ihtimal dahilindedir. İbn Haldûn'un Delçî'nin eseri üzerinde açık şekilde etkisi görülmekte ve kitapta kullanılan birçok kavramın yalnız onda bulunduğu anlaşılmaktadır. Meselâ hânedanların yaşlanıp bozulmalarının sebepleri hakkındaki fikirler İbn Haldûn'dan kaynaklanmaktadır. Eser, Memlûk Devleti'nin XV. yüzyıldaki durumu hakkında bazı kesin bilgiler vermesi bakımından da önem taşımaktadır.

Delçî'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: 1. *el-Cem^c bey-ne't-Tavassu^t ve'l-Hâdim*. Şehâbeddin el-Ezrâfî'nin *el-Tavassu^t ve'l-fet^h bey-ne'r-Ravza ve's-Şer^h* adlı kitabı ile Bedreddin ez-Zerkeşî'nin *Hâdimü'r-Râfi^c ve'r-Ravza* adlı kitabının bir araya getirilmiş şeklidir. 2. *Muhtaşar fi kavli'n-nâs fülân ma^clûl*. Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî'nin Buhârî şerhine yazdığı bir ta'likdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehâvî, *ed-Dav^u'l-lâmi^c*, II, 27; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 146-148; İbn Tolun, *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fî târhi's-Şâlihiyye*, Dımaşk 1368/1949, s. 117-119; Serkîs, *Mu^ccem*, I, 877; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 124; *İzâhu'l-mek-nân*, I, 366; Brockelmann, *GAL*, II, 638; *Suppl.*, II, 741; Kehhâle, *Mu^ccemü'l-mü²ellifîn*, II, 13; Ziriklî, *el-A^clâm*, I, 172; Yûsuf Cennî Lebîb – Ahmad b. Ali ad-Dalagî, "Der Autor des Buches al-Falâka wal-Maflûkûn, Lebte im 15, nicht im 18 oder 19. Jahrhundert", *Isl.*, XXXIII/1-2 (1957), s. 161-162; Selâhaddin el-Müneccid, "eş-Şihâb ed-Delçî ve Kitâbühü el-Felâke ve'l-meflûkûn", *Âlemü'l-kütüb*, IV/2, Riyad 1983, s. 247-248.

CEVAT İZGİ

DELHİ

Hindistan Cumhuriyeti'nin başşehri.

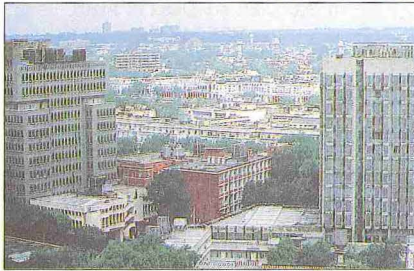
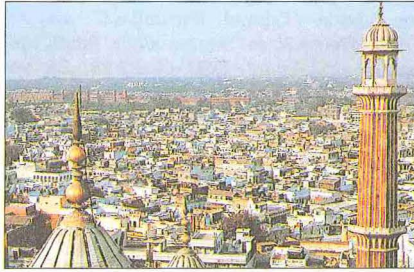
Tarihî bir şehir olan Delhi, Orta Hindistan'ın kuzeyinde ve Himalayalar'dan yaklaşık 160 km. mesafede Ganj nehrinin kollarından Yamuna ırmağının batı yakasında kurulmuştur. Şehir, XIII. yüzyıldan itibaren Kuzey Hindistan'da hüküm süren birçok müslüman sultanlığın merkezi olmuş ve bu durumunu 1858'de İngilizler'in son Bâbürlü sultanı Bahadır Şah'tan idareyi teslim almalarına kadar sürdürmüştür. 1911'de İngilizler

Hindistan'daki idare merkezlerini daha önce bulunduğu Kalkûta'dan buraya taşımışlar; 1947'de ise Bağımsız Hindistan Devleti'nin başşehri oldu.

İslâm kaynaklarında şehrin ilk isminin Dehlü olduğu bildirilmekte ve bu ismin milâttan önce I. yüzyılda bölgede hüküm süren ve Kutub Minâr civarında bir yerleşim merkezi kuran Raca Dhilü'nün adından geldiği sanılmaktadır. Camileri, medreseleri, saray ve köşkleriyle zengin tarih ve kültür mirasını bütün canlılığı ve ihtişamı ile yansıtan günümüzdeki büyük Delhi, ünlü şair İktâl'in de benzettiği Roma gibi, ilk sınırlarını çok aşarak çeşitli devirlerde kurulan yedi ayrı şehrin zaman içinde büyüüp birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Her biri belli bir müslüman hânedan tarafından kurulan bu şehirler kuruluş sırasıyla Lâlkot (1192), Sîrî (1303), Tuğlukâbâd (1320 [?]), Cihanpenâh (1340), Fîrûzâbâd (1354), Purânâ Kıl'a (1542) ve Şahcihanâbâd (1638) olup halen isimleri Delhi'nin başlıca semtlerinde yaşamaktadır. Arkeolojik veriler Delhi'nin tarihinin Âriler'e kadar gittiğini göstermektedir. Mahabharata destanı bugünkü Delhi sınırları içerisinde, İndraprastha adında bir yerleşim merkezinden söz etmektedir (m. ö. 1500 civarı). Zamanla birçok değişikliğe uğrayan Delhi ancak XII. yüzyıla doğru tekrar önem kazanabilmiştir.

Delhi müslümanların eline geçmeden önce Çavhanlar'ın başşehriydi ve hükümdar Pritvi Râc 1180 civarında müslüman

Yeni Delhi'den iki görünüş

aınlarından korunmak için etrafını surlarla çevirtmişti. Buna rağmen Kutbüddin Aybeg şehri ele geçirmeye muvaffak oldu ve 1192'de burada Kuvvetü'l-İslâm Mescidi'ni yaptırdı. Daha sonra da hem fethin hem de muhtemelen meşhur Çiştî şeyhi Kutbüddin Bahtiyâr Kâkî'nin anısına dünyanın en büyük minaresi olan ünlü Kutub Minâr inşa edildi (1229). Burada hüküm süren Çavhanlar'dan Rây Pithorâ'ya atfen Kıl'a-i Rây Pithorâ adıyla anılan bu bölgedeki binalar manzumesine Kutbüddin Aybeg'den sonra İltutmuş ve Alâeddin Halacî tarafından da birçok ilâveler yapıldı; böylece ilk müslüman Delhi şehri ortaya çıktı. 1289'da Muizzüddin Keykubad'ın, ikametgâhını Okhla yakınlarında inşa ettirdiği Kilohrî Sarayı'na taşınmasına kadar Delhi sultanları burada oturmuşlardır. Bugün tamamen harabe durumunda olan Kilohrî Sarayı, daha sonra Celâeddin Halacî tarafından bazı eklemelerle genişletilmişse de bu hükümdar eski şehre daha fazla önem vermiş ve bir süre sonra idare merkezini tekrar oraya taşımıştır. Ardından Alâeddin Halacî, Lâlkot bölgesini ve yeni kapılar ilâve ettiği kale duvarlarını genişleterek Moğol hücumlarına karşı burayı müstahkem bir hale getirmiştir. Alâeddin Halacî ayrıca yeni bir şehir olan Sîrî'yi de inşa ettirdi. Daha sonra şehir mimarisinde yüksek bir seviyeye ulaşmış olan Tuğluklular tarafından Tuğlukâbâd, Âdilâbâd (1325), Cihanpenâh ve Fîrûzâbâd şehirleri kuruldu. Buralarda inşa edilmiş olan çeşitli mimari eserlerinden Tuğluklular döneminde Delhi'nin oldukça câzip bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

XIV. yüzyılın sonlarında Timur eski Delhi'ni şehri ve ona bağlı bütün eski yerleşim merkezlerini yıkmıştır. Daha sonra yeni bölgelerin ve yerleşim merkezlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Cumna nehrinin kıyılarında Hıdır Han Hıdırâbâd'ı, Mübârek Şah da Mübârekâbâd'ı kurmuş ve sonraki yıllarda Mübârek Şah kurduğu şehri müstahkem hale getirerek kendisi için bir de türbe yaptırmıştır. Tuğluklular'dan sonra hüküm süren Seyyidler ve Lüdîler ise yine Delhi'de yeni şehirler inşa etmişlerdir.

Lüdîler'in hükümet merkezini Agra'ya taşımaları üzerine Delhi büyük ölçüde önemini kaybetti; ancak Bâbürlü hâkimiyeti kurulunca şehir tekrar değer kazandı (1526). Hümâyün buraya yerleşti ve şehirde Dînpenâh adı verilen bir kale yaptırdı (1533). Fakat Şîrşah'ın (1540-